

**RECEPCJA FILOZOFII
IMMANUELA KANTA
W FILOZOFII POLSKIEJ
W POCZĄTKACH XIX WIEKU**

Część 2

JÓZEF MARIA HOENE WROŃSKI
FILOZOFIA KRYTYCZNA ODKRYTA PRZEZ KANTA,
OPARTA NA OSTATECZNEJ ZASADZIE POZNANIA

Przekład

Marta Agata Chojnacka

Kinga Kaśkiewicz

Opracowanie naukowe

Marta Agata Chojnacka

Tomasz Kupś

BIBLIOTEKA „STUDIÓW Z HISTORII FILOZOFII”

**RECEPCJA FILOZOFII
IMMANUELA KANTA
W FILOZOFII POLSKIEJ
W POCZĄTKACH XIX WIEKU**

Część 2

JÓZEF MARIA HOENE WROŃSKI
*FILOZOFIA KRYTYCZNA ODKRYTA PRZEZ KANTA,
OPARTA NA OSTATECZNEJ ZASADZIE POZNANIA*

Przekład
Marta Agata Chojnacka
Kinga Kaśkiewicz

Opracowanie naukowe
Marta Agata Chojnacka
Tomasz Kupś

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

Konsultacja naukowa
Jerzy Kierul

Recenzent
Mirostaw Żelazny

Opracowanie redakcyjne
Magdalena Prokopowicz

Projekt okładki
Krzysztof Skrzypczyk

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki
przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/B/HS1/01664

Rękopis rozprawy *Philosophie spéculative, transcendente et transcendante d'après Kant et ses successeurs*,
którego przekład publikujemy w niniejszym tomie, znajduje się w zbiorach PAN Biblioteki Kórnickiej

© Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

ISBN 978-83-231-3359-9

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

Redakcja: tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: tel./fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk

www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa:
Drukarnia Wydawnictwa Naukowego
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

SPIS TREŚCI

Wstęp (Tomasz Kupś)	7
---------------------------	---

JÓZEF MARIA HOENE WROŃSKI

Filozofia krytyczna. Tom 1	27
Ogłoszenie publiczne.	33
Filozofia krytyczna. Część pierwsza	35
Przedmowa.	36
Filozofia krytyczna. Wprowadzenie	45
Dodatek.	56
Naukowa przestroga	56
Filozofia krytyczna. Część druga	59
Zawiadomienie.	61
Wprowadzenie do filozofii	63
I. Ideał filozofii	63
1. Analiza obiektów świata widzialnego	68
A) Aktywność cielesna.	69
B) Aktywności duchowe albo życie	71
a.1. Ogólne właściwości przyrody nieorganicznej	72
a.2. Ogólne właściwości przyrody organicznej	76
a.3. Ogólne właściwości przyrody ożywionej	79
Dodatek.	83

Filozofia krytyczna. Część trzecia	85
Wprowadzenie do filozofii. Kontynuacja	87
b.1. Szczegółowe formy aktywności przyrody nieorganicznej	87
1. Odpychanie albo siła pochodząca z repulsji	91
2. Grawitacja albo pierwotna siła przyciągania	94
3. Oddziaływanie mechaniczne	98
4. Oddziaływanie chemiczne	104
5. Ciepło	107
6. Światło	109
Dodatek	112

Filozofia spekulatywna, transcendentalna i transcendentna według Kanta i jego następców	115
--	-----

Postowie (Marta Agata Chojnacka)	129
Bibliografia	157
Indeks osób	159

WSTĘP

Rozprawa Józefa Marii Hoene Wrońskiego¹ (1776–1853) pt. *Philosophie critique découverte par Kant...* (wydana w Marsylii w roku 1803) jest pierwszym obszernym opracowaniem filozofii Kanta napisanym przez Polaka². Ani okoliczności powstania tej rozprawy nie są całkowicie jasne, ani też do końca nie są zrozumiałe motywy zaprzestania dalszej pracy nad rozpoczętym tekstem. Głównym źródłem wiadomości w tej sprawie pozostaje *Autobiografia*³ Hoene Wrońskiego z roku 1845 (wydana po raz pierwszy w roku 1847).

Z perspektywy niniejszej publikacji najważniejsze znaczenie w życiu Hoene Wrońskiego ma okres od 1798 do 1803 roku (pomijam w tym miejscu szersze informacje biograficzne, zwłaszcza dotyczące późniejszych

---

¹ Pisownia nazwiska bywa różna, konsekwentnie stosuję zapis: „Hoene Wroński”. Por. L. Łukomski, *Twórca filozofii absolutnej. Rzecz o Hoene Wrońskim*, Kraków 1982, s. 11–16.

² Pomijam skomplikowaną kwestię „polskości” Hoene Wrońskiego, niekiedy kwestionowaną w literaturze z powodu wielonarodowego pochodzenia oraz francuskiego języka wszystkich jego publikacji. Por. M. N. Jakubowski, *Hoene Wroński, czyli filozoficzny trójkąt weimarski sprzed dwustu lat*, [w:] *Rozprawy filozoficzne. Księga pamiątkowa w darze Profesorowi Józefowi Pawlakowi*, red. R. Wiśniewski, W. Tyburski, Toruń 2005; W. Wiśław, *Matematyka Hoene-Wrońskiego i za jego czasów*, [w:] *Hoene-Wroński: życie, matematyka i filozofia*, red. P. Pragacz, Warszawa 2008.

³ *Manifeste historique concernant cette réforme du savoir humain*, [w:] *Réforme absolue et par conséquent finale du savoir humain*, t. 2, Paris 1847, s. III i n. Jej fragmenty drukowane były w języku polskim w: „Przegląd Powszechny. Pismo Naukowe, Literackie i Artystyczne”, z. II, Drezno 1866 (*Biografia Wrońskiego przez niego samego drukowana po francusku*), a także przedruk pt. *Autobiographie de Wronski*, „La Revue indépendante” 1888, nr 22. Późniejsza wersja autobiografii wydana była w: J. M. Hoene Wronski, *Loi téléologique du hasard; réimpression de trois pièces rarissimes (1833); précédée d'une autobiographie et d'un inventaire de l'oeuvre*, Paris 1890 i jej skrócony przekład: *Z autobiografii Hoene-Wrońskiego* [późniejszej], „Przegląd Literacki, dodatek do «Kraju»” 1890, nr 3.

łosów twórcy mesjanizmu, po roku 1810⁴). Lech Łukomski pisze: „Po zwolnieniu ze służby [wojskowej – T. K.] Wroński udał się w lutym 1798 r. do Kurkli na Litwie, skąd pod koniec kwietnia wyjechał do Królewca. W notatniku z tego okresu na liście nazwisk umieszczonych pod tytułem: *Znajomości (Connaissances)* figuruje nazwisko Kant. Dziwne, że Wroński, tak często pisząc o królewieckim filozofie, nigdy nie powoływał się na zawartą z nim osobie znajomość⁵. Nie wiadomo, czy dwudziestodwuletni Hoene Wroński zdołał spotkać się z Kantem, czy tylko planował takie spotkanie; ostatecznie jednak nie został w Królewcu, ale przeniósł się do Halle na studia prawnicze, a potem do Getyngi na studia filozoficzne. Niemcy opuścił 10 lutego 1800 roku, wyjeżdżając z Hamburga do Anglii, skąd – przez Hagę – dostał się do Francji⁶.

Nikt nie kwestionuje, że zarówno wyjazd do Królewca, jak i późniejsze studia na uniwersytetach niemieckich ukształtowały jego fascynację filozofią niemiecką, zwłaszcza filozofią Kanta, do której się wielokrotnie odnosił w swoich późniejszych rozprawach. Ale też nie ma zgody co do tego, w jaki sposób inspiracje Kantowskie Hoene Wrońskiego należy rozumieć i jakie znaczenie im przypisywać. Interesująca tu nas nieukończona rozprawa jest tego najlepszym przykładem. Oczywiście Hoene Wroński postąpił się filozofią Kanta, podobnie jak wielu innych filozofów tej epoki (choćby wspomniany przez niego Fichte czy Schelling), w sposób całkowicie odbiegający od litery filozofii krytycznej, ale jednocześnie w najwcześniejszej swej rozprawie – sam o tym zresztą wspomina – stanął przed koniecznością zreferowania jej najważniejszych zrębów. Nawet jeśli zadanie to pozostało niedokończone i niepełne, i nawet jeśli treść rozprawy została poświęcona drugorzędnym pracom królewieckiego filozofa oraz całkowicie podporządkowana zadaniu poszukiwania naczelnej zasady filozofii – to mimo wszystko stanowi ona

⁴ Obszerna literatura dotycząca Hoene Wrońskiego dostępna jest zarówno w języku polskim, jak i francuskim. Por. bibliografia znajdująca się między innymi w opracowaniu S. Dicksteina (*Hoene-Wroński, jego życie i prace*, Kraków 1896, s. 324 i n.), L. Łukomskiego (*Twórca filozofii absolutnej...*, s. 471 i n.) oraz w *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”* (t. 7, Warszawa 1968, s. 452 i n.).

⁵ L. Łukomski, *Twórca filozofii absolutnej...*, s. 34. Autor opracowania nie podaje, niestety, dokładnego źródła tej informacji.

⁶ Tamże, s. 35–37.

pierwsze dokonane przez polskiego autora, wierne streszczenie fragmentu filozofii Kanta.

Jeśli zatem głównym źródłem wiedzy o motywach oraz okolicznościach powstania rozprawy *Philosophie critique découverte par Kant...* jest autobiografia Hoene Wrońskiego, przywołajmy w całości najważniejszą część jego relacji: „Przybywszy do Marsylii, przyjęty został [Hoene Wroński] od swoich dawnych kolegów i przyjaciół z całym wylaniem serca, którego nie zapomni nigdy. Ponieważ w tej chwili, około 1800 roku⁷, legion, w którym objął służbę, był nieczynny, miał więc czas ogłosić w Marsylii po francusku dwa małe dziełka, jedno *Bombardier polski*, a drugie *Krytyka czystego rozumu* w celach wykazania rzeczywistego stanu filozofii w Niemczech. – Za te dziełka jenerał Kościuszko przysłał mu z Paryża podziękowanie następujące:

„Obywatelu,

Wielce obowiązany jestem za przysłanie Twoich dzieł. Pamięć Jego o mnie, pomnaża wdzięczność i szacunek dla talentów Jego.

Przyjaźni mnie Jego oddaję

Zdrowie i Braterstwo

T. Kościuszko

Paris, 22 fructidor

an VIII – rue de Lille No. 545.

Nie można pominąć milczeniem podziękowań, jakie z powodu tych samych dziełek jenerał Dąbrowski przesłał Hoene Wrońskiemu, zachęcając go zarazem do napisania dzieła traktującego o odbudowywaniu Polski. Oto jego list:

Odebrałem Obywatelu rozprawę o krytyce czystego rozumu, którą byliście łaskawi mi nadesłać. Dziękuję Wam serdecznie za naukę i przyjemność, której doświadczyłem czytając ją.

⁷ Właściwie „pod koniec 1800” („vers la fin de 1800”).

*Życzylbym, aby tak dzielny republikanin i taki filozof, jak Wy, przedsięwziął pracę nad dziełem o konieczności odbudowania Polski dla szczęścia Europy
Pozdrowienie i braterstwo.*

Dąbrowski

Marseille

*15 Messidor an VIII*⁸

Komentując cytowaną korespondencję, Hoene Wroński zwraca uwagę głównie na zalecenie Dąbrowskiego, uważając, że owo „szczęście Europy” wydaje się życzeniem nierealnym w obecnej sytuacji politycznej. W tym kontekście przywołuje równie wzniosłe apele o niepodległość narodową Polski formułowane przez księcia A. J. Czartoryskiego, oparte na słusznych bez wątpienia, ale – jak sądzi – niewystarczających w dyplomacji racjach sprawiedliwości⁹. W tych jakże ważnych rozważaniach na drugi plan schodzi jednak interesujący nas problem rozprawy o stanie filozofii niemieckiej i roli odegranej w niej przez Kanta. Krótka notatka podkreśla już tylko ogólny charakter zainteresowań badawczych Wrońskiego, skoncentrowanego wyłącznie na wykryciu ostatecznej zasady naczelnej poznania. Powstaje pytanie, czy nieukończoną rozprawkę z 1803 roku można uznać za istotny etap na drodze do realizacji tego zamierzenia? Odpowiedź na to pytanie została udzielona w *Autobiografii*: „Zagadnienia matematyczne, choćby najtrudniejsze, stawały się dla niego [tj. Hoene Wrońskiego – T. K.] zaledwie

⁸ *Biografia Wrońskiego przez niego samego drukowana po francusku*, [tłumaczenie anonimowe], „Przegląd Powszechny. Pismo Naukowe, Literackie i Artystyczne”, z. II, Drezno 1866, s. 133–134. Uwspółcześniłem pisownię i dodałem wyróżnienia w tekście. Oryginał francuski przedrukowany między innymi w: J. M. Hoene Wronski, *Loi téléologique du hasard...*, s. 6. Redaktorzy tego tomu dodają, że wspomniane dwie rozprawki nie zostały odnalezione w bibliotece w Marsylii („Nous n'avons pu retrouver ces écrits qui manquent à la Bibliothèque de Marseille”).

⁹ Hoene Wroński ma na myśli *Essai sur la diplomatie* z roku 1830 (wyd. pol.: książkę A. J. Czartoryski, *Szkic o dyplomacji*, tłum. Z. Stefanowa z Żółtowskich Dąbrowska, Toruń 2004). „Pochlebiałem sobie, że oto zobaczę rozpoczęcie systemu polityki, opartego na zasadach sprawiedliwości, który wpłynie z czasem szczęśliwie na losy Polski” (A. J. Czartoryski, „*Polityką kieruje nie tylko interes, ale i moralność*”. *Wybór myśli politycznych i społecznych*, wybrał wstępem opatrzył J. Skowronek, Warszawa 1992, s. 41 [cytat pochodzi z pamiętników]).

przedmiotem dodatkowym, jak gdyby sposobem rozrywki pośród wysokich poszukiwań filozoficznych. I wówczas to, w następstwie niezłomnej wytrwałości w swych pracach, doszedł on już w roku 1803 do uchwycenia nie tylko pierwszych zasad nauk matematycznych i fizycznych, którymi równocześnie się zajmował, ale nadto do uchwycenia pierwszej zasady filozofii [podkr. – T. K.], to jest, trzeba to wreszcie oświadczyć, istoty absolutu. – Uznał wówczas za obowiązek przekazanie tego ogółowi i w tym celu opublikował trzy pierwsze zeszyty dzieła zatytułowanego: *Filozofia krytyczna, odkryta przez Kanta, a oparta definitywnie na absolutnej zasadzie wiedzy*¹⁰, dzieła, którego druk wkrótce wstrzymał, jak tylko zorientował się, że publikacja tych prawd absolutnych była przedwczesna i że winna być dokonana dopiero po wytworzeniu jego prac naukowych¹¹.

Podsumowując, Hoene Wroński napisał i wydał w roku 1800 w języku francuskim broszurę zatytułowaną *Critique de la raison pure*¹² (*Krytyka czystego rozumu*), której egzemplarz przesłał Kościuszcze i Dąbrowskiemu. Nie odnaleziono do tej pory żadnego egzemplarza tego druku. Tytuł nasuwa przypuszczenie, że broszura musiała być albo streszczeniem, albo nawiązaniem do rozprawy Kanta o tym samym tytule. W roku 1803 w Marsylii wydał również w jednym tomie trzy fragmenty pierwotnie szerzej zakrojonej rozprawy pt. *Philosophie critique découverte par Kant...*¹³. Tekst ten zachował się zarówno w postaci druków, jak i odpisu rękopiśmiennego Batyldy Conseillant¹⁴.

¹⁰ *Philosophie critique découverte par Kant, et fondue définitivement sur le principe absolu du savoir.*

¹¹ J. M. Hoene Wroński, *Réforme...*, t. 2 i 3, s. XXV (cytuję za: L. Łukomski, *Twórca filozofii absolutnej...*, s. 34); por. Hoene Wroński, *Autobiographie*, [w:] tenże, *Loi téléologique du hasard...*, s. 11–12. Sikora, streszczając ten fragment, pisze: „*Philosophie critique* ukazała się w roku »odkrycia« absolutu. Oto bowiem 15 sierpnia 1803 roku Wroński doznał iluminacji; nagle, w błysku natchnienia, tajemnica została poznana, początek wszechrzeczy i ich cel ostateczny odsłonięty”. A. Sikora, *Antypody romantycznego mesjanizmu – „filozofia absolutna” Hoene-Wrońskiego i mistyka Towiańskiego*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, t. 1 (1831–1863), red. A. Walicki, Warszawa 1973, s. 158; *700 lat myśli polskiej: filozofia i myśl społeczna w latach 1831–1864*, Warszawa 1977, s. 108.

¹² K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 5, Kraków 1880, s. 166: „*La critique de la raison pure*. Marseille, 1801, w 8ce”.

¹³ Tamże, s. 169: „*Philosophie critique découverte par Kant fondée sur le dernier principe du savoir*. Tom I–III. Marseille et Paris, 1. sect. 1803, w 8ce.”.

¹⁴ Biblioteka Książąt Czartoryskich, rkps 11689.

* * *

Niestety, w opracowaniach poświęconych Wrońskiemu panuje na temat wymienionych, pierwszych tekstów Hoene Wrońskiego poświęconych filozofii Kanta niespotykany wprost bałagan. Skorygujmy najważniejsze i najbardziej znane z polskich źródeł.

Samuel Dickstein, autor pierwszej polskiej obszernej monografii poświęconej Hoene Wrońskiemu, opierając się na wspomnianej już *Autobiografii*, nie popełnia zasadniczo błędów, gdy idzie o pierwsze rozprawki poświęcone filozofii Kanta. Podając fakty ściśle na podstawie relacji Hoene Wrońskiego, formułuje jednak również hipotezy dotyczące motywów podjęcia publikacji na temat Kanta. Tych hipotez nie potwierdzają żadne źródła: „Trzeba było wszakże przygotować umysły do poznania nowych prawd i dlatego uważał Wroński za właściwe wystąpić z wykładem filozofii bezwzględnej [tzn. absolutnej – T. K.]. Ponieważ filozofię swoją uważał za konsekwentne rozwinięcie i uwieńczenie filozofii krytycznej Kanta, p r a w i e n i e z n a n e j w e F r a n c j i [podkr. – T. K.], zamierzył więc przede wszystkim ogłosić większą o tej filozofii pracę. Dziełko wyżej wspomniane *Critique sur la raison pure* jest może wstępem lub częścią w mowie będącego dzieła pt. *Philosophie critique découverte par Kant, fondée sur le dernier principe du savoir par J. Hoehné*, rozpoczętego, lecz nieukończonego”¹⁵.

Z uwag zamieszczonych na kartach tej rozprawy wiemy, że pierwotny plan został rozszerzony, a zaraz potem całkowicie porzucony. Trudno powiedzieć, czy zmiana ta, jak uważa Dickstein, była spowodowana przeświadczeniem Wrońskiego, że tekst pierwszego tomu jest nieprzystępny¹⁶. Faktem jest, że Wroński uważał za niezbędne szczegółowe przedstawienie systemu filozofii Kanta. Czy jednak dlatego, że nie był on znany we Francji? Hoene Wroński znał już dzieło Villersa z roku 1801 (autorzy opracowań poświęconych filozofii Wrońskiego całkowicie ten fakty pomijają). Nie można więc zgodzić się z Dicksteinem, że motywem działania Wrońskiego była prezentacja rzekomo nieznannej filozofii Kanta („nauka Kanta nie była [...] ogłosz-

¹⁵ S. Dickstein, *Hoene-Wroński, jego życie i prace*, s. 13.

¹⁶ Tamże.